

MOKYMAS APIE NEAPYKANTĄ, ŠALIŠKUMĄ IR (AR) IŠANKSTINES NUOSTATAS INDIKUOJANČIUS RODIKLIUS – NAUJOS KRIMINALISTIKOS DIDAKTIKOS IR METODIKOS SĄSAJOS

Prof. dr. **Žaneta Navickienė**,
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademija,
Ateities g. 20, 08303 Vilnius, Lietuva,
<zaneta.navickiene@mruni.eu>

Vilius Velička,
Lietuvos policijos mokykla,
Mokslo g. 2, 53312 Mastaičiai, Lietuva,
<vilius.velicka@policija.lt>

Anotacija

Šio straipsnio tikslas – atskleisti mokymų apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius vietą kriminalistikos didaktikoje ir jų įtaką neapykantos nusikaltimų tyrimo metodikai. Atlikto tyrimo rezultatai patvirtino, kad neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojantys rodikliai yra indikatorius, leidžiantis teisės saugos pareigūnams ikiteisminiame tyrime veikti trimis pagrindinėmis kryptimis: pirma, atpažinti galimą neapykantos atvejį; antra, nustatyti padarytos nusikalstamos veikos požymius, sietinus su neapykanta, ir tinkamai atlikti ir fiksuoti pirminius veiksmus; trečia, vertinant veikos motyvą, identifikuoti galimą šališkumo motyvą. Šie momentai leidžia tinkamai kvalifikuoti nusikalstamą veiką ir visapusiškai išnagrinėti bylą teisme. Siūlytina nuostatas apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius laikyti svariu įrodymu, pagrindžiančiu šiuolaikinės kriminalistikos didaktikos nuostatų įtaką kriminalistikos metodikai. Todėl ši tema galėtų būti laikytina kaip savarankiška sudėtinė neapykantos nusikaltimų tyrimo metodikos dalis.

Siekiant užsibrėžtų praktikos poreikius atliepančių mokymo tikslų, svarbu teisės saugos pareigūnams perteikti šios temos teorines ir praktines aktualijas pasitelkiant šiuolaikinius ir praktinių problemų sprendimą orientuotus mokymo metodus, leisti pareigūnams patiems konstruoti neapykantos, šališkumo ir/ar išankstinių nuostatų rodiklių atpažinimo atvejus, modeliuoti atvejų tyrimo scenarijus, juos aktyvinti vertinant teismų sprendimus, pristatyti galimas daromas klaidas ir analizuoti jų išvengimo variacijas.

Raktiniai žodžiai: neapykanta, neapykantos nusikaltimų tyrimas, kriminalistikos didaktika, kriminalistikos metodika, neapykantą indikuojantys rodikliai

Ivadas

2017–2021 metais Lietuvoje atliktų net septynių mokslinių tyrimų neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos tyrimo srityje rezultatai¹ parodė, kad pastaruoju metu labai daug dėmesio skirta šio negatyvaus reiškinio analizei, supratimui, visuomenės informavimui ir švietimui žmogaus teisių, lygybės ir įvairovės bei nediskriminavimo užtikrinimui bei teisėsaugos institucijų pareigūnų gebėjimams tinkamai reaguoti į pranešimus apie neapykantą ar (ir) šališkumą motyvuotus incidentus, juos tinkamai kvalifikuoti, ištirti ir priimti sprendimus byloje. Minėtuose tyrimuose akcentuojamos skirtingos neapykantos atvejų aktualijos: neapykantos atpažinimo ir tyrimo, specialiųjų žinių panaudojimo tyrimo procese, tikslinių prevencinių priemonių taikymo. Tačiau visuose tyrimuose pabrėžta, kad vienas iš esminių būdų šioms problemoms spręsti ir aktualizuoti šį klausimą yra edukacija – novatoriški, tiksliniai mokymų formatai, orientuoti į poreikį išsamiai suprasti neapykantos nusikaltimų būdų ir šio reiškinio ypatumus.

Teisėsaugos pareigūnų mokyme apie neapykantos nusikaltimus (*angl.*

¹ Plačiau žr.: Bihariová, I. and col. (2018). Tackling hate crime and hate speech in Europe: People in Need (Slovakia), The People for Change Foundation (Malta), Human Rights Monitoring Institute (Lithuania), Subjective Values Foundation (Hungary). In *Iustitia*, 30: https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/11/Tackling-Hate-Crime-and-Hate-Speech-in-Europe_EN.pdf; Navickienė, Ž., Velička, V. (2019). *Baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo atvejų analizė ataskaita*: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Neapykantos_nusikaltimu_tyrimas_Ataskaita_2019.pdf; Navickienė, Ž., Miliūnė, K. (2020). *Pareigūnų veiksmams neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus*. Metodologinė medžiaga kvalifikacijos tobulinimo programai: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16269/53828352.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; Labanauskas, L. (2019). *Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita*: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Pa%20C5%BEid%20C5%BEiam%20C5%B3%20bendruomeni%20C5%B3%20kokybinio%20tyrimo%20atsakaita.pdf; Murauskienė, D. (2019). *Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo*: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Rekomendacijos%20d%20C4%97%20baud%20C5%BEiamosios%20atsakomyb%20C4%97%20taikymo.pdf; Normantaitė, K. (2017). *Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga*: <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/12/Atsakas-%20C4%AF-neapykantos-nusikaltimus-2017-1.pdf>; Velička, V., Gu-tauskas, A., Navickienė, Ž., Laužikas, L. (2021). *Mokymo metodologija Institucijų atsakai į neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus*. Mokymo metodologija.

Training Against Hate Crimes for Law Enforcement (TAHCLE)) įvardijamos dvi pagrindinės neapykantos nusikaltimų atskleidimo ir tyrimo problemų grupės: pirma, susijusios su visuomene, tame tarpe ir nukentėjusiuoju asmeniu; antra, susijusios su teisėsaugos pareigūnų veiksmis. Būtent antruoju atveju įvardinama, jog politikų paramos trūkumas, diskutuotinos baudžiamojo persekiojimo priemonės šioje srityje, pačių teisėsaugos pareigūnų nusistatymas, jų neigiamos nuostatos dėl neapykantos, negebėjimas atpažinti neapykantos atvejus, tinkamai reaguoti ir tirti rodo, kad turi būti imtasi kompleksinių priemonių kovojant su šiuo reiškiniu. Viena tokių priemonių – mokymai. Analizuojant neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos tyrimo ir tinkamos parengties atpažinti ir tirti tokio pobūdžio veikas, suprasti tyrimo problematiką, autoriai pažymi tokias aktualijas ir problemas, kaip nevienodą terminų suvokimą, įgyvendinimo aktualijas strateginiame lygmenyje, tyrimo rekomendacijų (vadovų) stoką, pačių bendruomenių iniciatyvos siekiant sumažinti neapykantos atvejus stoką, atkreipia teisėsaugos institucijų dėmesį į mokymų svarbą².

Tai yra tokia aktualija, kuri reikalauja sinerginių atsakingų institucijų ir visuomenės veiksmų, susiklausymo ir deramo bendradarbiavimo ir veiksmų koordinavimo. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba kartu su Žurnalistų etikos inspektoriatu 2019 m. parengė apžvalgą apie neapykantos kalbos reiškinį³. Be to, šios institucijos 2021 m. kovo mėn. pradėjo sąmoningumo didinimo kampaniją „Neapykantos kalba yra nusikaltimas“, organizavo policijos pareigūnų, prokurorų, teisėjų tikslinius mokymus. Nauja ir tai, kad šiais metais teisėsaugos institucijos imasi inovatyvių sprendimų. Policija įdiegė virtualų patrulį, kuris skirtas fiksuoti įvairius virtualius nusikaltimus ir pažeidimus. Tai pagelbėja reaguoti į virtualioje erdvėje plintančią neapykantos kalbą, sustabdyti neteisėtus neapykantos kalbos veiksmus. Virtualus patrulis, kurį sudaro keli pareigūnai, dirba viešai ir stebi elektroninę erdvę⁴.

Tyrimo objektas apima neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklių turinio ypatumus nagrinėjant juos per kriminalistikos didaktikos ir kriminalistikos metodikos santykį.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti mokymo apie neapykantą, šališkumą ir

² Hudson, K., Paterson, C. (2020). Implementing police-led responses to hate crime: A case study of one English northern town. *British Journal of Community Justice*, 16 (1), 21–40.

³ *Institucinis atsakas į neapykantos kalbos reiškinį Lietuvoje: nepriklausoma apžvalga*. (2019). Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba ir Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnyba.

⁴ Virtualaus patrulio startas vėl parodė, kad žmonės painioja žodinius nusikaltimus su žodžio laisve. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba*: <https://www.lygybe.lt/lt/virtualaus-patrulio-startas-vel-parode-kad-zmones-painioja-zodinius-nusikaltimus-su-zodzio-laisve>

(ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius vietą kriminalistikos didaktikoje ir šių rodiklių įtaką kriminalistikos metodikos turiniui.

Pagrindiniai tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų rodiklių sampratą ir turinį;
- įvertinti mokymo apie neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų rodiklių vietą kriminalistikos didaktikoje ir jų įtaką neapykantos nusikaltimų tyrimo metodikai.

Tyrimo metodika. Straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos ir užsienio mokslininkų pozicijos apie neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančius rodiklius, jų samprata ir turinio ypatumai. Taip pat buvo atliktas interviu: nagrinėjama penkių Lietuvos policijos šios srities instruktorių ekspertinis požiūris, siekiant įvertinti šios temos didaktinę vertę ir rodiklių įtaką kriminalistikos metodikai – neapykantos nusikaltimų tyrimo metodikos struktūrai. Tyrime naudotas sisteminės analizės metodas, taikytas nagrinėjant ir apibendrinant pagrindines nuostatas, susijusias su neapykanta, šališkumu ir (ar) išankstinėmis nuostatomis: rodiklių samprata ir jų turiniu, taip pat analizuojant interviu rezultatus. Kritinės analizės metodu siekiama pateikti sisteminį požiūrį į efektyvius sprendimus integruojant į neapykantos nusikaltimų tyrimo ypatumų tematiką (kriminalistikos metodikos rėmuose) savarankišką temą apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius, įrodant jų reikšmę, taip pat kriminalistikos didaktikos įtaką kriminalistikos metodikai, taigi, ir efektyvesniam neapykantos nusikaltimų tyrimui.

Neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklių samprata ir svarba

Neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančių rodiklių samprata.

Policijos pareigūnai mokomi, kaip reaguoti ir tirti neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą. Reaguojant į tokio pobūdžio nusikalstamas veikas jie turi gebėti atpažinti neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius (*bias inticators*). Šie rodikliai yra labai svarbūs nustatant neapykantos nusikaltimus. Mokomajame leidinyje „Šališkumo rodiklių naudojimas: Praktinė priemonė policijai“ teigiama, kad neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojantys rodikliai – tai iš esmės vienintelė priemonė padedanti policijos pareigūnams atpažinti neapykantos nusikaltimus

ir neapykantos kalbą⁵. Vertinant, ar padaryta veika susijusi su neapykanta, šališkumu ir (ar) išankstinėmis nuostatomis svarbu išvelgti ir atpažinti rodiklius, kurie apie tai indikuotų. Įpareigojimas įrodinėti neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių neigiamų nuostatų motyvą kildinamas iš įpareigojimo dar kartą patvirtinti, kad neapykanta visuomenėje netoleruojama⁶. „Valstybių pareiga efektyviai tirti nusikalstamas veikas, susijusias su neapykantos motyvu, išplaukia ir iš Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos bei iš šią Konvenciją aiškinančios Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos“⁷.

Anglų kalboje vartojama sąvoka *bias indicators*, kurios tiesioginis vertimas į lietuvių kalbą būtų „šališkumo indikatoriai“. Šis terminas lietuvių kalboje verčiamas ir vartojamas dvejopai. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu Nr. 17.9-4265 patvirtintose „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinėse rekomendacijose“⁸ vartojami žodžiai, apibūdinantys *bias* šališkumą – „neapykanta, šališkumas ir (ar) išankstinis nusistatymas“. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2019 m. spalio 31 d. įsakymu Nr. 5-V-817 patvirtintoje kvalifikacijos tobulinimo programoje „Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus“⁹ *bias indicators* sąvoka verčiama kaip „diskriminacinių požiūrių rodikliai“. Toks terminas vartojamas ir metodinėje medžiagoje, parengtoje pagal minėtą programą¹⁰ bei mokymų medžiago-

⁵ *Using Bias Indicators: A Practical Tool for Police*. (2019). OSCE. ODIHR. 4: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/2019/12/biasindicators.pdf?x96812>

⁶ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. Nr. 17.9.-4265 patvirtintos „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos“. 45.

⁷ Murauskienė, D. (2019). *Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo*. 5: [https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/Rekomendacijos%20d%C4%97l%20baud%C5%BEiamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo\(1\).pdf](https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/Rekomendacijos%20d%C4%97l%20baud%C5%BEiamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo(1).pdf)

⁸ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu Nr. 17.9-4265 patvirtintos „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos“.

⁹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2019 m. spalio 31 d. įsakymu Nr. 5-V-817 patvirtinta kvalifikacijos tobulinimo programa „Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus“.

¹⁰ Navickienė, Ž., Miliūnė, K. (2020). *Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus*. Metodologinė medžiaga kvalifikacijos tobulinimo programai. 54–63: <https://repository.mruni.eu/handle/007/16269>

je Teisėsaugos pareigūnų mokymas apie neapykantos nusikaltimus¹¹. Autorių nuomone, sąvoką *bias* būtų tinkamiausia vartoti taip, kaip pateikiama minėtose Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijose – „neapykanta, šališkumas ir (ar) išankstinis nusistatymas“.

Mokslininkai, tyrinėdami neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, pateikia neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinio nusistatymo rodiklių sąvokas. J. C. Cogan nurodo, kad tai „objektyvūs faktai, aplinkybės ar modeliai darant nusikaltimą, kurie atskirai ar drauge su kitais faktais ar aplinkybėmis rodo, kad pažeidėjo veiksmai buvo visiškai ar iš dalies motyvuoti bet kokia šališkumo forma¹². Panašiai neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinio nusistatymo rodiklius apibrėžia S. Wessler, M. Moss¹³, J. E. Kaplan¹⁴, A. Kozáry¹⁵ bei Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija¹⁶. Apžvelgus mokslininkų *bias* neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinio nusistatymo rodiklių sąvokas, galima teigti, kad jos apibrėžiamos gana panašiai: neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojantis rodiklis – tai objektyvi faktinė aplinkybė ar veikos modelis, susijęs su nusikalstama veika, kuris atskirai ar drauge su kitomis faktinėmis aplinkybėmis rodo, kad pažeidėjo veika buvo visiškai ar iš dalies motyvuota bet kokios formos neapykanta, šališkumu ir (ar) išankstiniu nusistatymu.

Verta pabrėžti, kad mokslininkai skirtingai išskiria ir sugrupuoja neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančiu rodiklius. Pavyzdžiui, J. Cogan¹⁷ išskiria 7 rodiklius: 1) rasiniai, etniniai, lyties ir kultūriniai skirtumai tarp nukentėjusiojo ir pažeidėjo; 2) atvirai vartojama kalba, rašytiniai pareiškimai ar gestai; 3) piešiniai, ženklai, simboliai ir grafičiai; 4) atstovavimas organizuotoms neapykantos grupėms; 5) anksčiau buvę šališki incidentai; 6)

¹¹ TAHCLE (Training Against Hate Crimes for Law Enforcement). *Teisėsaugos pareigūnų mokymas apie neapykantos nusikaltimus*. Dėstytojų rengimo programa. (2015). 73.

¹² Cogan, J. C. (2002). Hate Crime as a Crime Category Worthy of Policy Attention. *American Behavioral Scientist*. Volume 46 (1), 181: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1011.7333&rep=rep1&type=pdf>

¹³ Wessler, S., Moss, M. (2001). Hate Crimes on Campus. The problem and efforts to confront it. *Hate Crimes Series 3*. Monograph. 18.

¹⁴ Kaplan, J. E., Moss, M. P. (2003). *Investigating Hate Crimes On The Internet*. Technical Assistance Brief. 10.

¹⁵ Kozáry, A. (2019). *Facing facts! Make Hate Crimes visible*. *Hate Crime – Meaning, Development, Critique*. Handbook for Law Enforcement. 96.

¹⁶ *Using Bias Indicators: A Practical Tool for Police*. (2019). OSCE. ODIHR: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/2019/12/biasindicators.pdf?x96812>

¹⁷ Cogan, J. C. (2002). Hate Crime as a Crime Category Worthy of Policy Attention. *American Behavioral Scientist*. Volume 46 (1), 181: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1011.7333&rep=rep1&type=pdf>

nukentėjusiojo suvokimas. 7) kitų motyvų nebuvimas (jei nėra aiškaus ekonominio (pvz., apiplėšimo) ar kitokio incidento motyvo, gali būti, kad yra šališkumas). Mokslininkai S. Wessler, M. Moss¹⁸ taip pat išskiria 7 rodiklius, tačiau labiau akcentuoja įvykio vietą, o J. Perry, P. Franey¹⁹ nurodo įvykio vietą, laiką ir smurto pobūdį. J. E. Kaplan ir M. P. Moss²⁰ nurodo 9 rodiklius, išskirdami ir pažeidėjo motyvus. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (ODIHR) išskiria dažniausiai pasitaikančius specifinius požymius – indikatorius, tarp jų mišrius motyvus ir nuosavybės gadinimą²¹. Kiti autoriai, nagrinėję panašius klausimus, mokymo metodologijoje „Institucijų atsakui į neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus“ išskiria daugiau rodiklių ir pasisako apie grėsmę keliančią melagingos informacijos pateikimą, siekiant sleisti neapykantą ir nepasitikėjimą²².

Neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančių rodiklių grupavimas ir jų svarba.

Apžvelgus išskiriamus rodiklius matome, kad nėra vieningo neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančių rodiklių grupavimo. Apibendrinus mokslininkų išskiriamus neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančius rodiklius, galime juos sugrupuoti taip:

1. Nukentėjusiojo/liudytojo suvokimas.
2. *Neapykantos kalbą ar neapykantos nusikaltimą padariusio asmens žinutė.* Tai galėtų būti komentarai, rašytiniai pareiškimai, gestai, piešiniai, vaizdo medžiaga, dainos ar jų tekstai, ženklavimas, simboliai, grafikai ir kt.
3. *Įtariamojo ir nukentėjusiojo asmens skirtumai.* Pavyzdžiui, etninė priklausomybė, religiniai įsitikinimai, kultūriniai skirtumai ir kt.
4. *Organizuotos neapykantos grupuotės veikla.* Tai galėtų rodyti įvykio vietoje palikti daiktai ar ženklai su svastika, jei pažeidėjas turi drabužių, tautruoščių ar kitų skiriamųjų ženklų, siejančių jį su tam tikra neapykantos grupe ir pan.

¹⁸ Wessler, S., Moss, M. (2001). Hate Crimes on Campus. The problem and efforts to confront it. *Hate Crimes Series 3. Monograph.* 18–19.

¹⁹ Perry, J., Franey, P. (2017). *Policing Hate crime against LGBTI persons: Training for a professional Police Response.* 73.

²⁰ Kaplan, J. E., Moss, M. P. (2003). *Investigating Hate Crimes On The Internet. Technical Assistance Brief.* 10.

²¹ *Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region.* (2009). OSCE. ODIHR. 21, 25: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/a/39821.pdf>; *Neapykantos nusikaltimai. Praktinis vadovas policijos pareigūnams.* (2014). LGL. 17,19: <https://www.lgl.lt/assets/policijai-leidyns-internet.pdf>

²² Velička, V., Gutauskas, A., Navickienė, Ž., Laužikas, L. (2021). *Mokymo metodologija Institucijų atsakui į neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus.* Mokymo metodologija. 23–26.

5. *Vieta ir laikas.* Pavyzdžiui, neapykantos nusikaltimas ar neapykantos kalba padaroma tam tikrą svarbią dieną (religinės, nacionalinės šventės ar minėjimo dieną ir pan.) ar tam tikru paros metu per pamaldas ir pan.
6. *Ankstesnių nusikalstamų veikų ir neapykantos kalbos padarymo vietos/tendencijos.* Pavyzdžiui neseniai padarytas neapykantos nusikaltimas ar neapykantos kalba tose pačiose vietose prieš tą pačią pažeidžiamą grupę.
7. *Smurto pobūdis.* Pavyzdžiui, nusikalstama veika susijusi su ypatingu smurtu ar žeminančiu elgesiu;
8. *Nuosavybės niokojimas (gadinimas).* Pavyzdžiui, gyvenamųjų ar kitokios paskirties pastatų, prekybos vietų, transporto priemonių niokojimas (gadinimas), kurios priklauso pažeidžiamai dėl neapykantos grupei ar jos nariams.
9. *Kitų motyvų nebuvimas.* Pavyzdžiui, užpuolikas (įtariamasis) neturi nei finansinio ar kitokio aiškaus motyvo padarydamas nusikalstamą veiką ar smurtinio nusikaltimo brutalumas ir ciniškumas, nesant jokių objektyvių kitų motyvų ir kai pažeidėjas ir nukentėjęs asmuo priklauso skirtingoms grupėms, gali sudaryti prielaidą tirti nusikalstamą veiką kaip neapykantos nusikaltimą²³.
10. *Įtariamojo charakteristika.* Pavyzdžiui, įtariamasis nepatrauktas baudžiamajon atsakomybėn dėl neapykantos nusikaltimų ar neapykantos kalbos, bet tokie tyrimai buvo atliekami dėl jo veiksmų ar įtariamasis jau anksčiau yra padaręs nusikalstamų veikų, susijusių su neapykanta.
11. *Mišrūs motyvai.* Mišrus motyvas reiškia, kad pažeidėjas galimai turėjo ne vieną priežastį veikti ir neapykantos nusikaltimų nukentėjusieji patiria ir kitokią žalą, pavyzdžiui, yra ne tik sumušami, tačiau kartu atimami pinigai, mobilusis telefonas ar kiti vertingi daiktai.

Pateiktų neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų rodiklių sąrašas nėra baigtinis, tačiau iš esmės būtų galima teigti, jog tokių rodiklių konceptualizavimas yra reikalingas tam, kad būtų suprantama apie tokių rodiklių visumą/sistemą. Policijos pareigūnams, atvykusiems į įvykio vietą, svarbu ne tik tinkamai fiksuoti galimus nusikalstamos veikos faktinius duomenis, bet ir įvertinti, ar nusikalstama veika turi minėtų rodiklių. Šių rodiklių atpažinimas ir įvertinimas padėtų tinkamai atlikti pirminius veiksmus ir fiksuoti faktines aplinkybes, vėliau atlikti kitus tyrimo veiksmus vertinant padarytos veikos motyvą ir tinkamai identifikuoti šališkumo motyvą, jei toks buvo (žr. 1 pav.).

²³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymas Nr. 17.9.-4265 patvirtintos Ikitiesminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos. 58.5.

Tinkamai įvertinus ir atlikus veiksmus, bus teisingai kvalifikuota nusikalstama veika, išsprendžiami kiti su duomenų rinkimu susiję klausimai.

Mokymo apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius įtaka kriminalistikos didaktikai ir kriminalistikos metodikai

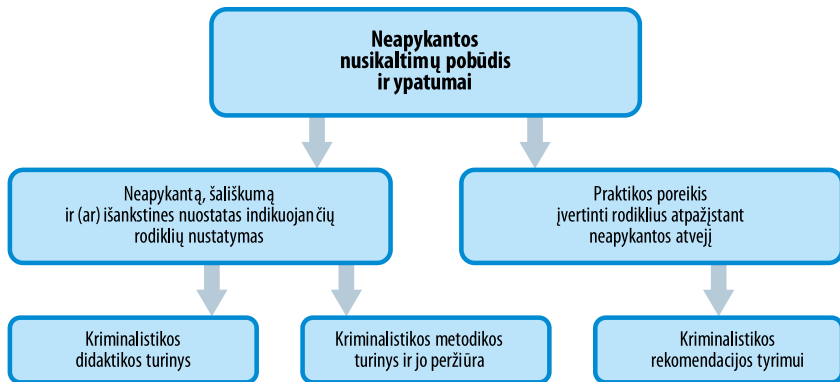
Ekspertinis policijos instruktorių vertinimas apie neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančius rodiklius, jų vietą mokyme ir tyrime.

Interviu metodika. Siekiant suprasti neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančių rodiklių reikšmę, svarbu įvertinti, ar tema apie neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančius rodiklius, jų samprata, pagrindiniai principai, leidžiantys sklandžiai atpažinti tokius rodiklius, turėtų būti neatsiejama mokymo apie neapykantos nusikaltimų tyrimą dalis. Analizuojant pasaulinę praktiką šioje srityje, pastaruoju metu vertinama neapykantos reiškinio atpažinimui ir indikuojančių rodiklių, sietinų su neapykanta, svarba²⁴. Todėl pasiremdami penkių Lietuvos šios srities ekspertų – policijos įstaigų instruktorių – patirtimi, nagrinėsime svarbiausias mokymų apie neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančius rodiklius turinio ir formos aktualijas. Patirtį turinčių praktikų pareigūnų – instruktorių požiūris (ekspertinis vertinimas) labai svarbus nustatant/apibrėžiant kriminalistikos didaktikos ir nusikaltimų tyrimo metodikos santykį su neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančiais rodikliais (visi interviu dalyvavę policijos pareigūnai turi nuo 10 iki 25 metų darbo patirtį). Laikantis tyrimo etikos principų, interviu dalyvavusių instruktorių asmens duomenys (vardas, pavardė) buvo užšifruoti atitinkamai suteikiant jiems numerius nuo 1 iki 5. 2021 m. rugsėjo – spalio mėn. atliktu interviu buvo siekiama nustatyti šios temos praktinę reikšmę neapykantos nusikaltimų tyrimui ir įtaką šių nusikaltimų tyrimo metodikos turiniui ir jos struktūrai. Ruošiantis interviu buvo identifikuoti du pagrindiniai klausimai:

- Kuo reikšmingi praktikai (ir/ar būtini) mokymai apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius?
- Kaip tema apie rodiklius turėtų būti pristatoma ir nagrinėjama mokymų metu: ar kaip savarankiška tema ar nagrinėjant pirminių tyrimo veiksmų temą? Paaiškinkite, kodėl taip manote.

Interviu rezultatų analizė. Atlikto interviu metu instruktoriai vieningai

²⁴ *Using Bias Indicators: A Practical Tool for Police.* (2019). OSCE. ODIHR: <https://www.osce.org/odihr/419897>

1 pav. Neapykantos nusikaltimų tyrimo ypatumų sąryšis su kriminalistikos didaktika ir kriminalistikos metodika

patvirtinto, kad mokymo tema apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius yra labai svarbi pirminiame duomenų rinkimo etape, kadangi supratimas apie tokius rodiklius jau pirminiame duomenų rinkimo etape leidžia policijos pareigūnui identifikuoti esminius nusikalstamos veikos požymius, suprasti tokios veikos padarymo motyvą, įvertinti, ar tokia veika sietina su neapykanta. Neapykantą indikuojančių rodiklių vertinimas sudaro galimybę įvykio vietoje fiksuoti reikšmingus tyrimui duomenis (žr. 1 lentelę).

Taigi, darytina išvada, kad neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodikliai yra indikatorius, leidžiantis teisėsaugos pareigūnui, reaguojančiam į galimą pažeidimą, veikti trimis pagrindinėmis kryptimis: pirma, atpažinti galimą neapykantos atvejį; antra, nustatyti padarytos nusikalstamos veikos požymius, sietinus su neapykanta, ir tinkamai atlikti ir fiksuoti pirminius tyrimo veiksmus; trečia, vertinant veikos motyvą, identifikuoti galimą šališkumo motyvą. Be to, tai užtikrina ir kitus tinkamus veiksmus: teisingai kvalifikuojant nusikaltimą, išsprendžiant baudžiamosios atsakomybės klausimus teisme priimant galutinį sprendimą.

Ekspertinio vertinimo metu taip pat buvo svarbu nustatyti analizuojamos mokymų temos vietą neapykantos nusikaltimų tyrimo metodikos struktūroje, taigi, įvertinti šios temos aktualumą, didaktinę prasmę ir įtaką kriminalistikos metodikai. Atlikto interviu metu instruktoriai patvirtino, kad tema apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius

I lentelė. Interviu metu gauti apibendrinti rezultatai

Klausimai/ Ekspertai	Kuo reikšmingi praktikai (ir/ar būtini) mokymai apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius?	Kaip tema apie rodiklius turėtų būti pristatoma ir nagrinėjama mokymų metu: ar kaip savarankiška tema ar nagrinėjant pirminių tyrimo veiksmų temą? Paaiškinkite, kodėl taip manote.
Ekspertas 1	Susipažinimas su rodikliais ir jų analizavimas mokymų metu yra labai svarbus, kadangi tai sietina su esminiais požymiais, kuriuos būtina nustatyti, ir pagalba policijos pareigūnams vertinant „atvejį“ bei jį kvalifikuojant vėliau „atžymint“ informaciją reikiamuose registruose/sistemose (PRIR, IBPS ir pan.).	„rodiklių“ tema turėtų būti pristatoma kaip atskira tema, teorinę dalį integruojant į praktinių situacijų modeliavimą ir <...> tai koreliuoja su pirminių veiksmų tema, tačiau aktualu ir tolimesnio tyrimo eigoje (<...> mokymai būtų organizuojami ne tik reaguojantiems pareigūnams, bet ir kitiems: „Veikla“ ir „procesas“, skyrių vadovai).
Ekspertas 2	Žinoma, rodikliai, mokymas apie juos būtini, nes jie reikšmingi praktikoje. Pvz., apžiūrint į įvykio vietą, nežinantis rodiklių tyrėjas, gali neužfiksuoti reikšmingų tyrimui įrodymų (pvz., įvairių simbolių). Šie įrodymai reikšmingi atliekant kitus procesinius veiksmus, pvz., apklausas, tiek nukentėjusiojo, tiek įtariamąjo, liudytojų.	<...> kaip savarankiška tema, nes tai būtina žinoti ne tik pirminius tyrimo veiksmus atliekantiems reaguojantiems skyriaus pareigūnams, bet ir tolimesnius veiksmus atliekantiems.
Ekspertas 3	Šie rodikliai labai reikšmingi neapykantos nusikaltimams atpažinti, juos išskirti ir nustačius, toliau tikslingai vyktų nusikaltimų tyrimas <...>. Nežinant tokių rodiklių, sunku identifikuoti praktikoje, kad nusikaltimai priskiriami neapykantos nusikaltimams.	<...>bendrus neapykantos nusikaltimo pagrindus pareigūnai žino, tačiau reikėtų visgi pristatyti kaip atskirą savarankišką temą, tam, kad detaliau būtų išanalizuoti rodikliai, o juos <...>išanalizavus, jau tada pareigūnams bus lengviau atpažinti šios rūšies nusikaltimus.
Ekspertas 4	<...>praktikai ypač svarbu kalbėti tiek apie pačią neapykantą, tiek šališkumą, tiek išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius. Dažnas gyvename tokioje aplinkoje, kur neapykantos nusikaltimai nuo mūsų yra „labai toli“, girdime, kad įvyko kažkur ir kažkada. Tokių mokymų esmė yra pateikti praktinius pavyzdžius, kad viskas vyksta iš tiesių, kad pažeidžiamos grupės su tuo susiduria kasdien, o mums svarbu tą pastebėti ir į tai reaguoti. Dėl šališkumo – svarbu apie tai kalbėti, kad pareigūnas atsiribotų nuo šališkų nuostatų ir tinkamai įvykdytų savo pareigą. Na, o rodikliai – yra raktas į tinkamą įvykio fiksavimą bei ištyrimą.	Darbuotojams praktikas ši tema galėtų būti pristatoma per pirminių tyrimo veiksmų temą, kadangi iš karto būtų galima akcentus sudėlioti tyrimo, na o kitiems pvz., kursantams, tai galėtų būti atskira tema, atkreipiant dėmesį į konkrečius rodiklius ir jų identifikavimą. Tai priklausau<...> nuo tikslinės grupės.

turėtų būti savarankiška mokymo apie neapykantos nusikaltimų tyrimo ypatumus dalimi, nes tokiu būdu geriau būtų įsisavinamas šios temos turinys, geriau suprantama pačių rodiklių reikšmė. Vieno instruktoriaus nuomone, besimokantiejiems (studijuojantiems) tokia tema galėtų būti pristatoma kaip

Klausimai/ Ekspertai	Kuo reikšmingi praktikai (ir/ar būtini) mokymai apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius?	Kaip tema apie rodiklius turėtų būti pristatoma ir nagrinėjama mokymų metu: ar kaip savarankiška tema ar nagrinėjant pirminių tyrimo veiksmų temą? Paaiškinkite, kodėl taip manote.
Ekspertas 5	<p><...>praktiškai reikšmingi ir būtini mokymai apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius. Pareigūnai žinodami ir mokėdami atpažinti šiuos rodiklius galės tinkamai juos fiksuoti atvykę į įvykio vietą. Pastebėję šiuos rodiklius, pareigūnai gebės tinkamai organizuoti pradinį tyrimo veiksmus, užduotį papildomus klausimus: nukentėjusiajam, liudytojui, specialistui/ekspertui ir įtariamajam. Pareigūnai gebės tinkamai ištirti galimas nusikalstamas veikas, susijusias neapykanta, šališkumu ir išankstinėmis nuostatomis, taip pat gebės tinkamai ir profesionaliai bendrauti su nukentėjusiuoju, kad užtikrintų jo teises ir teisėtus lūkesčius. Atsiras geresnis nukentėjusiųjų pasitikėjimas policija. Asmenims, padariusiems šiuos nusikaltimus, bus taikoma griežtesnė atsakomybė.</p>	<p>Tema apie rodiklius turėtų būti pristatoma ir nagrinėjama kaip atskira, kad būtų galima geriau šią temą įsisavinti. Taip pat, vėliau, rodikliai turi būti atkartojami ir nagrinėjant tyrimo veiksmų temoje per konkrečias praktines situacijas. Tai leistų geriau gebėti atpažinti ir įsisavinti rodiklius. Pareigūnams negebant atpažinti rodiklių ir netinkamai atliekant pirminius veiksmus, nusikaltimą padaręs asmuo/asmenys turėtų galimybę išvengti griežtesnės baudmės ir atsakomybės.</p>

savarankiška, o dirbantiems, turintiems patirtį policijos darbuotojams galėtų būti analizuojama nagrinėjant pirminius tyrimo veiksmus. Tokia instruktoriaus pozicija, tikėtina, sietina su tuo, jog dirbantys jau turi supratimą apie tokių rodiklių reikšmę. Autoriai visiškai sutinka su tokiu instruktorių vertinimu. Šios mokymo temos pristatymas kaip savarankiškos temos rodo kriminalistikos didaktikos ribų plėtimąsi ir jos įtaką kriminalistikos metodikai neapsiribojant klasikine kriminalistikos metodikos struktūra (žr. 1 pav.).

Vertinant interviu metu gautus rezultatus, siūlytina instruktorių poziciją laikyti svarių argumentu formuojant neapykantos nusikaltimų tyrimo metodikos turinio sudedamuosius elementus. Siūlytina šią temą įtraukti kaip savarankišką elementą ir laikyti sudėtine neapykantos nusikaltimų tyrimo metodikos dalimi.

Mokymo apie rodiklius turinio ypatumai policijos pareigūnų kompetencijos ugdyme – policijos pareigūnų ir kursantų vertinimas.

Mokymo programos turinio ypatumai. Siekiant suprasti, kaip šiuo metu konstruojamas mokymų apie rodiklius turinys, panagrinėjome policijos pareigūnų kompetencijos tobulinimo programą. Mokymo programos analizė parodė, kad mokymų apie neapykantos nusikaltimų tyrimą metu pristatomi mokymo turinio klausimai atitinkamai derinami ir nagrinėjami pagal tikslinėje

mokymo programoje²⁵ numatytas septynias temas. Vertinant tikslinių mokymo temų poreikį, svarbu atsižvelgti į praktikos aktualijas ir problemas, su kuriomis susiduriama sprendžiant tam tikras problemas; be to, svarbu atsižvelgti ir į tai, kaip mokymu būtų galima išspręsti aktualius klausimus. Identifikuotos mokymo pirmosios bendro pobūdžio temos apie neapykantos sampratą, rūšis, latentškumą rodo, jog turi būti ugdomas gerokai platesnis policijos pareigūno suvokimas apie šio reiškinio paplitimą, priežastis, neapykantos sampratą ir formas, neapykantos kalbos ypatumus, bendradarbiavimo veiksmingumą tyrimo organizavimo ir prevencijos kontekstuose ir pan. Kam to reikia ir kodėl?

Neretai nukentėjusiųjų negebėjimas atpažinti neapykantos atvejį, įžeidžiančius komentarus, nežinojimas, už ką baudžiama padarius tokią veiką, baimė būti persekiojamam ir pan. formuoja ir abejonę, ar mes, kaip visuomenė, gebame atpažinti neapykantą – egzistuojančią labai trapią ribą tarp tiesiog įžeidžiančių komentarų ir pasisakymų ir nusikalstamų veiksmų. Todėl pirmiausia visuomenėje svarbu suvokti, kokiais veiksmais ar pasakymais gali pasireikšti tokia veika. Pavyzdžiui, 2019 metais atliktame tyrime, kuriame buvo daryti interviu su žydų tautybės asmenimis, buvo surinkti įvairūs, jiems užkliuvę kasdieniniai pasisakymai: „*ai, tu nelabai atrodai kaip žydė, nors... akys liūdnos... tai gal ir žydė*“ (pastebėjimas kasdieniniame gyvenime) arba „*ei tu, žyde*“ (kreipinys)²⁶. Apklaustieji teigė, jog viskas prasideda nuo tipišių užgaliojimų. Teigiama, neretai įvairių stereotipinių pasisakymų pagrindu išreiškiama ir neapykantos kalba, kuri kartais perauga ir į neteisėtus veiksmus. Tad kasdieniniame žmonių gyvenime gausu įvairių pasisakymų, suformuotų stereotipų, kurie tam tikromis aplinkybėmis tampa neapykantos veiksmu ar kalba. Visuomenėje vyrauja tam tikros ilgą laiką nekintančios neigiamos nuostatos romų tautinės mažumos atžvilgiu: kasmet atliekamų tyrimų didelė dalis apklaustųjų teigė su romais vienoje kaimynystėje nenorintys gyventi ir dirbti vienoje darbovietėje teigė. Taip teigė daugiausia iš visų etninių grupių gyventojų²⁷. Šie pavyzdžiai

²⁵ Kvalifikacijos tobulinimo programa „Pareigūnų veiksmai neapykantos atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus“, patvirtinta Lietuvos policijos generalinio komisaro 2019 m. spalio 31 d. įsakymu.

²⁶ Labanauskas, L. (2019). *Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita*. Parengta LR vidaus reikalų ministerijos užsakymu: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Pa%C5%BEid%C5%BEiam%C5%B3%20bendruomeni%C5%B3%20kokybinio%20tyrimo%20ataskaita.pdf

²⁷ Plačiau apie tyrimus žr. Romai Lietuvoje: <http://www.romuplatforma.lt/romai-lietuvoje/>; Rekomendacijos dėl veiksmų kovojant su antisemitizmu ir romafobija Lietuvoje. (2018): <https://www.lzb.lt/2018/03/15/rekomendacija-del-veiksmu-kovojant-su-antisemitizmu-ir-romafobija-lietuvoje/>

ilustruoja, kad tokio pobūdžio pasisakymų pagrindu ir pasireiškia neapykantos kalba, smurtas. Vadinasi, neapykantos atpažinimas pagal rodiklius – vienas iš indikatorių, siekiant suprasti, ar daroma veika sietina su neapykanta.

Policijos pareigūnų ir kursantų požiūris į mokymų turinį. Policijos pareigūnai bei Lietuvos policijos mokyklos kursantai, dalyvavę tiksliniuose mokymuose, teigė, kad tema apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius turėtų būti sudėtine mokymo dalimi. 2020 m. II pusmetyje buvo organizuoti 8 mokymai, kuriuose dalyvavo 93 Lietuvos policijos mokyklos kursantai, baigiantys mokslus, t. y. būsimoji policijos pareigūnai, 7 mokymai, kuriuose dalyvavo 117 dirbančių policijos pareigūnų ir vieni policijos instruktorių mokymai, kuriuose dalyvavo 10 pareigūnų. Siekiant nustatyti mokymų kokybę, jų praktinę reikšmę, buvo atlikta mokymo dalyvių apklausa²⁸. Apklausos rezultatai parodė, kad daugiau negu 95 proc. respondentų teigė, jog pateikta medžiaga yra aiški ir ją bus galima naudoti praktiniame darbe, o tema apie neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančius rodiklius būtina tam, kad būtų tinkamai atpažinti su neapykantos susijusios nusikalstamos veikos požymiai. Tiek kursantai, tiek dirbantys policijos pareigūnai nurodė, kad tokia tema reikalinga suprasti tokių veikų pobūdį, aktuali savo praktiniu aspektu, o būtent, policijos pareigūnui sugebant identifikuoti neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančius rodiklius, pagerėtų darbo kokybė renkant pirminius duomenis įvykio vietoje. Tad dalyviai ypač akcentavo praktinę šios temos vertę pirminiame duomenų rinkimo etape.

Todėl galima daryti išvadą, kad šiuolaikiniai mokymo turinio ypatumai neapsiriboja klasikinės kriminalistikos metodikos struktūrinėmis dalimis paremtu mokymo temų dėstymu, t. y. nuo neapykantos nusikaltimo kvalifikavimo iki tyrimo pabaigos. Neapykantos rodiklių suvokimas ir gebėjimas suprasti juos – tikslinė pagalba teisėsaugos pareigūnui, siekiančiam atpažinti neapykantos atvejį. Todėl mokymas apie neapykantos atpažinimą svarbus kaip atskira tema ugdant besimokantį pagal indikuojančius rodiklius vertinti situaciją, o tik paskui spręsti klausimą dėl tokios veikos kvalifikavimo. Siūlytina, nagrinėjant neapykantos nusikaltimų tyrimo ypatumus, išplėsti klasikinę kriminalistikos metodikos struktūrą²⁹ ir šalia tokių temų kaip konkrečios nusikalstamos veikos rūšies kriminalistinė charakteristika, konkrečios nusikalstamos veikos

²⁸ Mokymų pagal kvalifikacijos tobulinimo programą „Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus“ mokymo dalyvių anketinės apklausos apibendrinimas. (2020).

²⁹ Plačiau apie klasikinės kriminalistikos metodikos struktūros dalis žr. *Kriminalistika. Taktika ir metodika.* (2013).

2 lentelė. Šiuolaikinių mokymo metodų tikslingumas teisėsaugos institucijų darbuotojų mokyme apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius

Eil. Nr.	Mokymo metodas	Užduotis	Siekiamas tikslas
1.	Atvejo analizė	Išnagrinėti konkrečius praktinius pavyzdžius apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius siekiant formuoti gerąją praktiką, skatinti kritinį dalyvių mąstymą identifikuoti galimas klaidas ir pateikti sprendimo būdus	Supažindinimas su ikiteisminės ir teisminės praktikos pavyzdžiais
2.	Kūrybinės užduoties rengimas	Įvertinti mokymo dalyvių gebėjimą paruošti integralią praktinę patirtimi paremtą užduotį apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius, pateikiant kitai grupei sprendimui	Visuminis neapykantos atvejo vertinimas
3.	Kritiniu mąstymu paremtu priimto sprendimo įvertinimas	Įvertinti mokymo dalyvių pasirengimą taikyti įgytas žinias praktikoje pagal pateiktą sprendimą ikiteisminio tyrimo byloje/teismo sprendimą (nutarimas, nutartis) įvertinant konkrečius neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius	Gebėjimas vertinti konkrečius neapykantos atvejus atsižvelgiant į praktikos aktualijas
4.	Diskusija ir konsensuso radimas	Įvertinti skirtingas kelių mokymo dalyvių nuomones apie nagrinėjamą aktualiją, susijusią su konkrečiais neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodikliais, ir grįžtais argumentais rasti bendrą sprendinį	Bendro teisingo sprendimo radimas

rūšies įrodinėtinių aplinkybių grupė, ikiteisminio tyrimo pradėjimo ypatumai ir pirminių ikiteisminio tyrimo veiksmų planavimas ir t. t. taip pat įtraukti svarankišką temą apie neapykantos, šališkumo ir (ar) išankstinių nuostatų indikuojančius rodiklius.

Mokymo apie rodiklius formos ypatumai teisėsaugos institucijų darbuotojų kompetencijos ugdyme.

Būtinai tikslinių mokymo būdų ir metodų taikymas įvertinant ne tik pristatomų mokymo temų ypatumus, bet ir panaudojant ir dirbančiųjų patirtį, perimti geriausius veikimo modelius ir juos aptarti³⁰. Teisėsaugos institucijų darbuotojų mokymas išskirtinis tuo, kad jame svarbu nagrinėti praktines situacijas, kuriose veikia jie, atlikdami savo pareigas. Todėl tokie mokymo metodai, kaip atvejų analizė, yra populiarūs, įtraukiantys dalyvius ir reikšmingi – jais pasiekiami mokymo tikslai. Užsienio šalių autorių pažymėta šio mokymo

³⁰ Henschke, J. A. (2010). Bringing the History and Philosophy of Andragogy into a More Comprehensive Understanding World-Wide: a 2010 Update. *Session for the Dialogues in Andragogy Special Interest Group, Commission of Professors of Adult Education (CPAE) Conference*; Reischmann, J. (2014). Lifelong and Lifewide Learning – a Perspective. In: *Lifelong Education and Lifelong Learning in Thailand*. Suwithida Charungkattikul (ed). 286–309.

metodo nauda nagrinėjant konkrečius policijos veiksmus realioje situacijoje, be to, policijos instruktoriams, kurie dėsto, būtina taikyti inovatyviosios pedagogikos metodus³¹. Taigi, pristatant nagrinėjamą temą mokymuose, pateikiami mokymo būdai neturėtų būti imperatyvūs ir turėtų būti taikomi lanksčiai, atsižvelgiant į aukščiau identifikuotas tikslines grupes. Užduotys turėtų būti konstruojamos taip, kad būtų skatinamas mokymų dalyvių kritinis mąstymas, jie būtų aktyviai įtraukiami į aptarimus ir diskusijas.

Atvejų analizė, kaip esminė tikslinių mokymų dalis, svarbi tuo, kad leidžia modeliuoti realias situacijas, susijusias su neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos tyrimu: nuo reagavimo veiksmų, tokių nusikaltimų kvalifikavimo iki tyrimo pabaigos ir efektyvių prevencinių veiksmų taikymo (žr. 2 lentelę). Autorių nuomone, pateiktų atvejų kūrimas turi remtis realiais neapykantos nusikaltimais ar incidentais, užfiksuotais Lietuvoje ir užsienio valstybėse. Atvejų analizės turinys turėtų būti aprašytas nuosekliai, t. y. taip, kad mokymo dalyviai galėtų suprasti, kaip tam tikros teorinės žinios galėtų būti pritaikomos analizuojant konkrečius realius atvejus įvairiose situacijose: atpažįstant neapykantos reiškinių, neapykantos kalbą, rengiantis reaguoti ir reaguojant į tam tikrus konkrečius neapykantos atvejus, kvalifikuojant ir tiriant tokio pobūdžio nusikaltimus.

Taigi, be klasikinio mokymo medžiagos aiškinimo svarbu išskirti praktinius aktualius mokymo metodus, tokius kaip užduočių sprendimas individualiai ir mažose grupelėse, atvejų analizė, aktyvus diskutavimas ir aptarimas ir pan. Tokiu būdu itin aktyvinamas dalyvių kritinis mąstymas. Ypač vertinti šiuolaikiniai praktiniai mokymo metodai, orientuoti į mokymo dalyvių skatinimą kritiškai ir kūrybiškai mąstyti, praktinių situacijų analizę ir problemų sprendimus – tai yra mokymo būdai priartėjimu prie sėkmingos praktikos.

Išvados

Neapykantos, šališkumo ir/ar išankstinių nuostatų rodiklių (indikatorių) sampratų analizė rodo, kad tokius rodiklius galima apibūdinti kaip su nusikaltama veika sietinas objektyvias faktines aplinkybes ar veikos modelį, kuris atskirai ar drauge su kitomis faktinėmis aplinkybėmis rodo, kad pažeidėjo veika buvo visiškai ar iš dalies motyvuota bet kokios formos neapykanta, šališkumu ir (ar) išankstiniu nusistatymu.

Neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodikliai svarbūs tuo, kad tai yra indikatorius, leidžiantis teisėsaugos darbuotojams

³¹ Cussion Ch., J. (2020). Exploring the delivery of officer safety training: a case study. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, Volume 14, Issue 1, 166–180.

pirminiame tyrimo etape veikti trimis pagrindinėmis kryptimis: pirma, atpažinti galimą neapykantos atvejį; antra, nustatyti padarytos nusikalstamos veikos požymius, sietinus su neapykanta, ir tinkamai atlikti ir fiksuoti pirminius veiksmus; trečia, vertinant veikos motyvą, identifikuoti galimą šališkumo motyvą. Be to, tai leidžia tinkamai kvalifikuoti nusikalstamą veiką ir visapusiškai išnagrinėti bylą teisme.

Šios mokymo temos, kaip savarankiškos temos nagrinėjant neapykantos tyrimo ir prevencijos klausimus, pristatymas rodo kriminalistikos didaktikos ribų plėtimąsi ir jos įtaką kriminalistikos metodikai. Atliktos analizės rezultatai rodo, kad nuostatos apie neapykantą, šališkumą ir (ar) išankstines nuostatas indikuojančius rodiklius turi būti conceptualizuotos ir laikytinos savarankiška sudėtine neapykantos nusikaltimų tyrimo metodikos dalimi.

Siekiant užsibrėžtų praktikos poreikius atliepančių mokymo tikslų, svarbu teisėsaugos pareigūnams perteikti šios temos teorines ir praktines aktualijas pasitelkiant šiuolaikinius, į praktinių problemų sprendimą orientuotus mokymo metodus, leisti besimokantiems patiems konstruoti neapykantos, šališkumo ir/ar išankstinių nuostatų rodiklių atpažinimo atvejus, modeliuoti tokių atvejų tyrimo scenarijus. Be to, svarbu mokymo dalyvius aktyvinti vertinant teismų sprendimus, pristatyti galimas daromas klaidas renkant duomenis ir analizuoti jų išvengimo variacijas.

TRAINING ON BIAS INDICATORS – NEW LINKS BETWEEN FORENSIC DIDACTICS AND METHODOLOGY

**Žaneta Navickienė,
Vilius Velička**

Summary

The aim of this article is to reveal the place of training on bias indicators in forensic didactics and its influence on the methodology of hate crime investigation. The results of the study confirmed that bias indicators allow law enforcement officers to act in three main directions at the initial stage of the investigation: firstly, to identify a possible case of hatred; secondly, to identify the elements of the offense that are related to hatred and to carry out and record the initial actions in an appropriate manner; and, thirdly, to identify a possible bias motive when assessing the motivation of the crime. These points allow the

offence to be properly qualified and the case to be fully examined in court. It is suggested that the topic of bias indicators should be considered as a strong argument demonstrating the influence of modern forensic didactics on forensic methodology. Therefore, this topic could be considered as an independent integral part of the methodology of investigation of hate crimes.

In order to achieve the set training objectives that meet the needs of practice, it is important to convey the theoretical and practical relevance of this topic to law enforcement officers by means of modern methods of training oriented towards solving practical problems, to allow officers to construct their own cases of identification of bias indicators, to model scenarios of case investigation, to refer to them in evaluating the decisions of courts, to present possible mistakes that can be made, and to analyze ways to avoid such mistakes.

Keywords: hate, hate crime investigation, forensic didactics, forensic methodology, bias indicators